

จิตรกรรมไทย

จิตรกรรมตรงกับภาษาอังกฤษ Painting หมายถึง การเขียนภาพ การระบายสี อาจจะใช้สีอะไรก็ได้ เช่น สีฝุ่น สีน้ำมัน ฯลฯ ยิ่งในปัจจุบันนี้ความหมายของจิตรกรรมนี้ ค่อนข้างกว้างขวางมาก จะไม่ขอกำหนดในที่นี้

สำหรับจิตรกรรมไทยเรานั้น เท่าที่ค้นพบก็มักจะเป็นภาพผนัง ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Mural Painting เช่น เขียนไว้ตามผนังโบสถ์ วิหาร ถ้า ห้องพระปรารักษ์ เจดีย์ เป็นต้น วิธีการเขียนก็มีพิศดารแตกต่างกันกับของชาติอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตามจิตรกรรมไทยก็เป็นเครื่องบันทึกประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของคนไทยในสมัยต่างๆ ได้ด้วย เป็นการช่วยตกแต่งประติมากรรมไทย และสถาปัตยกรรมไทยให้เหมาะสมสวยงามและก็เหมือนงานวิจิตรศิลป์อื่นๆ คือช่วยจรรโลงใจให้ผู้พบเห็น หรือผู้ได้ชมมีความสุขอย่างประหลาดอย่างเช่น จิตรกรรมไทยตามวัดต่างๆ มักช่วยจรรโลง

ให้ใจมีความสุข ให้มีจิตใจเชื่อในเรื่องราวนั้น ๆ (มักจะ
เป็นเกี่ยวกับศาสนาเรื่องอื่นก็มี) มีผู้กล่าวว่า จิตรกรรม
ไทยบางวัด ใจเรื่อตามเข้าไป ถึงกับต้องวางตาบก็ยังมี
จึงเห็นได้ว่าศิลปินไทยทุ่มเทกำลัง เพื่อหวังผลประโยชน์
ส่วนรวม ในการรกล้อมเกล้าจิตใจผู้พบเห็นได้อย่างมาก

ลักษณะของจิตรกรรมไทย พอจะกล่าวได้ดังนี้

๑. เป็นแบบอุดมคติ มักจะยึดแบบที่คิดว่า "อุดม"
คือสูงสุด หรือดีที่สุดในคตินิยม จิตรกรรมไทยจึงเป็น
แบบเดียวกันหมด คือไม่เหมือนจริง หรือธรรมชาติ
แต่ดัดแปลงธรรมชาติให้เป็นแบบที่ศิลปินนิยมชมชอบว่า
ดีที่สุด จึงมักจะเป็นจินตนาการต่าง ๆ ของศิลปิน การ
เขียนภาพผู้ชาย เช่นตัวพระ คนสามัญธรรมดา ก็มักจะ
มีหน้าตาเหมือนกัน คือรู้ว่าเป็นภาพผู้ชาย แต่ต่างกัน
ที่เครื่องแต่งกาย สีตำแหน่งที่อยู่ เป็นต้น

๒. ทำให้สนใจเรื่องรายละเอียดมาก เรื่องส่วน

ละเอียด

จึงเขียนอย่างวิจิตรพิศดารทีเดียว เช่น ฉายละเอียด

ของเครื่องแต่งกาย ปราศจทราชวงศ์ดอกไม้ใบไม้ เป็นต้น

๓. *ยึดศูนย์สนใจโดยไม่คำนึงถึงส่วนสัด* มักจะเขียนให้เด่น เมื่อต้องการภาพโดดเด่น เช่น ภาพพระรามองค์ใหญ่ไม่ได้ส่วนสัดกับปราสาทเลย ถ้าหากจะยืงก็คงติดเพดาน เป็นต้น

๔. *แสดงอารมณ์ด้วยเส้นขอบ* หน้าตาจึงเป็นหน้าเดียวกันหมด จะเขียนภาพหน้าตาให้ยิ้มหรือหัวเราะไม่ได้ จึงใช้เส้นขอบแทน คือทำท่าทาง เช่น ยกมือให้อ่อนระทวยแสดงว่าเศร้า เหมือนกับการแสดงละครนั่นเอง

๕. *เขียนแบบ ๒ มิติ* (Two Dimension) คือเขียนภาพแบบสี่เหลี่ยมตัดเส้น มีเส้นกับสีเท่านั้น ไม่มีแรเงา หรือระยะใกล้ไกล ถึงแม้ว่าอิทธิพลตะวันตกแบบ ๓ มิติ จะเข้ามาจริงจัง ก็ไม่ทำให้ศิลปินจะทิ้งแบบอุดมคติของตนไปได้ไม่ คือก็ยังเขียนภาพให้เป็นแบบอุดมคติไทยอยู่ ภาพแบบสามมิติ(Three Dimension) นี้เป็นแบบที่มีระยะใกล้ไกลด้วยเส้นและนรเงาด้วยสี

หลักในการเขียนภาพไทย

ในสมัยโบราณทีเดียว ศิลปินกำหนดภาพไทยไว้ว่า กนก, นาง, ข้าง, ลิง สำหรับกนกนั้นก็คือลายไทยนั่นเอง จะชอกล่าวเป็นข้อๆไปจะดีกว่า

๑. กนก หมายถึงลายไทย ที่ศิลปินคิดดัดแปลงมาจากดอกไม้ต่างๆ ใบไม้ต่างๆ เรียกว่า ลายไทย

๒. นาง หมายถึงภาพคน ทั้งภาพพระ ภาพนาง และคนสามัญทั่วไป

๓. ข้าง หมายถึงสัตว์ทั้งหลาย เช่น ข้าง เตือ วลา

๔. ลิง หมายถึงลิง รวมทั้งยักษ์ด้วย

ต่อมาเมื่อเปลี่ยนจาก กนก, นาง, ข้าง, ลิง เป็น กนก, นารี, กระจับ, คชะ ซึ่งก็มาจากอันก่อนนั่นเอง กนก ก็คือลายไทย ส่วนนารีก็คือภาพคน ทั้งพระนาง กระจับ ก็คือยักษ์ลิง และคชะ ก็คือสัตว์ต่างๆไปเช่น ข้าง, เตือ, ลิงห้ เป็นต้น

ต่อมามีผู้เปลี่ยนต่อไปอีก คือตัดเอากนกออก

คงเป็น พระ, นาง, ยักษ์, ลิง คือเพิ่มพระขึ้นมาสำหรับ
การตัดกนกออกนั้น ก็คือว่าภาพไทยทอภาพไม่ว่าจะ
เป็น พระ, นาง, ยักษ์, ลิง ก็ตาม ก็จะต้องใช้กนกหรือ
ลายไทย มาเขียนประกอบทั้งชั้น ความหมายของ
พระ, นาง, ยักษ์, ลิง มีแตกต่างกันไปกับที่กล่าวมาแล้วดังนี้

๑. ภาพพระ คือภาพพระเอก หรือคนผู้ชาย
ตามัญญทั่วไป การเขียนก็มักจะแยกออกด้วยการใช้สี
เครื่องแต่งกาย และตำแหน่งที่อยู่ จึงจะรู้ว่าต่างกัน

๒. ภาพนาง คือภาพนางเอก หรือผู้หญิง
ตามัญญทั่วไป

๓. ภาพยักษ์ คือภาพยักษ์ทั้งหลาย หมายถึง
ตัวผู้ร้ายของเรื่องนั่นเอง

๔. ภาพลิง จะเห็นว่าภาพยักษ์ ภาพลิงควรว
นแยกออกจากกัน ภาพลิงในชั้น หมายถึงลิง เช่น
หนุมาน เป็นต้น

วิธีการเขียนภาพฝาผนัง มี ๓ วิธีคือ

๑. ภาพสีฝุ่น (Tempera) แบบนี้เป็นแบบที่

ภาพฝาผนังของไทย เวนิยมทำกันเป็นส่วนมาก เพราะวิธีการเขียนๆเมื่อผนังหรือปูนแห้งแล้ว จึงเขียนส่วนละเอียดได้มาก ตรงตามอุดมคติของไทย แต่ทว่าภาพสีฝุ่นของไทยแบบนั้นจึงไม่คงทนถาวร เท่าที่เป็นอยู่ก็ลบเลือนหายไปเสียเป็นส่วนมาก ยิ่งผนัง ภู น้ำฝนเปียกชื้นแล้วทำให้เสียหายง่าย

๒. *ภาพปูนเปียก* (Fresco) ของไทยนิยมน้อย เพราะเขียนก็เป็นส่วนละเอียดได้ยาก แต่คงทนกว่าภาพสีฝุ่นมาก วิธีการเขียน เขาเขียนเมื่อปูนยังเปียกอยู่ สีจึงเข้าไปในเนื้อปูนด้วย ต้องเขียนให้เร็วๆ เพราะปูนจะแห้งเสียก่อนจึงเก็บส่วนละเอียดเขียนประณีตไม่ได้ เวลาเขียนก็เขียนทีละช่องเล็กๆด้วย

๓. *ภาพสีน้ำมัน* (Encaustic) นับว่าดีที่สุด คงทนที่สุด แต่ไทยเราไม่ได้คิดทำ

วิวัฒนาการของจิตรกรรมไทย

๑. *สมัยเข็มนาสน* เนื่องจากเป็นเวลานานมาก

สิ่งก่อสร้างต่างๆที่เป็นไม้ก็พังไปหมดแล้ว ส่วนที่เป็น
 สถูปต่างๆก็ยังคงค้นไม่พบว่ามีจิตรกรรมไทยในสมัยนี้

๒. สมัยสุโขทัย มีภาพแกะสลักบนหิน ที่เรียก
 ว่าภาพแกะลายเบา ที่ช่องกำแพงวัดศรีชุม จังหวัด
 สุโขทัย เป็นภาพที่แกะสลักลงบนหินเป็นลายเส้น นับว่า
 เป็นศิลปะที่น่าสนใจที่สุด ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของภาพ
 ฝาผนังของไทย สันนิษฐานว่า การแกะสลักนี้ได้มีชน
 ทศกัณฐ์ ที่พระสงฆ์ชาวลังกาได้มาเผยแพร่พุทธศาสนา
 ในสุโขทัย และนำเอาการแกะสลักนี้มาด้วย มีพระสงฆ์
 บางรูปที่เป็นศิลปิน ได้สอนให้คนไทยแกะสลักหิน ดังนั้น
 แบบการเขียนนี้จึงเป็นแบบอินเดีย ไม่มีอะไรที่แสดงว่า
 เป็นแบบไทยเลย

การเขียนภาพพระบายสีที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดของไทย
 ที่เขียนในสมัยสุโขทัยนี้ก็คือ ภาพผนังที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว
 อ. ศรีสัชนาถลัย จ. สุโขทัย ลักษณะของภาพเป็นแบบ
 การเขียนสีเดียว (Monochrome) ใช้สีดินแดงขาว

และคำ เข้าใจว่าสีอื่นๆยังไม่มีเช่น สีเขียวเป็นต้น นอก
จากภาพผนังเป็นภาพพระพุทธรูป ที่มีลักษณะพระ
เศียรเป็นรูปไข่ ฉายเส้นบนพระพักตร์สวยงาม แขน
ข้างขวาสวยงามเหมือนงวงช้างเสียจริงๆ ส่วนภาพ
ประกอบอื่นๆยังเป็นแบบอินเดียอยู่ จากการเขียนจะ
เห็นได้ว่า ได้รับอิทธิพลจากการบนพระพุทธรูปอยู่มาก
ทีเดียว

อีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจ เป็นภาพเขียนที่เขียนใน
สมัยเดียวกับสุโขทัย คือที่ถ้ำศิลาปะ จ. ยะลา เป็นภาพ
พระพุทธเจ้าแวดล้อมไปด้วยศิษย์ กับภาพหญิง ๓ คน
ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปะวิชัย และยังมีภาพเมฆดา
รามสูร ซึ่งแสดงลักษณะอีกแบบหนึ่ง แบบของไทย
สีที่ใช้เขียนภาพเหล่านี้ใช้สีแดง ดำ น้ำเงินและเหลือง

นอกจากภาพดังกล่าวแล้วทั้งหมดนี้ ยังมีภาพที่
รอยพระพุทธรูปบาททองสัมฤทธิ์ที่พบที่กำแพงเพชรอีกด้วย

๓. สมัยอยุธยา จะชอกล่าวถึงที่ควรทราบดังนี้
- ก. ภาพเขียนสีปูนเปียก (Fresco) ที่ปรางค์วัด

ราชบุรณะ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับภาพแกะลายเบา ที่วัดศรีชุม จ. สุโขทัย แสดงว่าภาพเขียนบางอย่าง จากตั้งถ้ายังหมุนเวียนอยู่ในอยุธยาอีก และภาพเขียน สี่ปูนเบ็ยกที่ปรากฏในจิตรกรรมไทย ก็คงเป็นปรารงค์ ที่วัดราชบุรณะนี่เอง เข้าใจว่าคงจะเอาอย่างจากจีน หรือศิลปินต่างชาติจะเป็นจีนก็ได้ เพราะลักษณะของภาพ ไม่สามารถจะเอาอย่างจากตัวอย่างของอินเดียได้ อย่าง สมัยสุโขทัยเลย จึงถือกันว่าเป็นภาพที่ไม่แสดงความ ก้าวหน้าแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังมีภาพในปรารงค์เดียวกันนี้ ซึ่งแสดง ถึงการวิวัฒนาการเขียนภาพไทย คือเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้า อยู่ในระดับตา เป็นแถวสติบด้วยภาพคฤหัสถ์นั่งพนมมืออยู่ข้างๆ สัตว์ใช้สีสีแดง, เหลือง, ดำและขาว นั้นเอง

ข. ภาพผนังในสถูปวัดมหาธาตุ อยุธยา มีส่วน สัตว์ของภาพคล้ายแบบลพบุรี และอาจจะเป็นไปได้ ที่ความคิดในการเขียนพระพุทธรูป เป็นแถวมาจากแบบ

ลพบุรีก็ได้ และยังมีภาพเขียนลวดลายของกระจัง
เรือนแก้ว ซึ่งเข้าใจว่าแต่เดิมอยู่เบื้องหลังของพระพุทธร
รูป การเขียนลวดลายอันสวยงามของกระจัง เรือนแก้ว
นี้แสดงออกอย่างอ่อนไหว ซึ่งเป็นแบบของไทยอย่าง
แท้จริง

ค. ภาพผนังในปราสาทวัดมหาธาตุ ราชบุรี เป็น
ภาพพระพุทธรูปประทับ นั่งช้า ๆ กันหลายภาพ มีภาพ
พระสาวกนั่งพนมมืออยู่ข้าง ๆ การใช้สีพยายามใช้สีที่
ชกจูงใจยิ่งขึ้น โดยใช้พวกสีเหลืองเป็น Back Ground
แทนที่จะใช้สีขาว และยังมีเพิ่มเติม น้ำตาล สีดำ
เข้ากับสีเหลืองอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่า ลักษณะของ
การจัดภาพ เป็นแบบซ้ำ ๆ กัน (Repetition)
เหมือนกับข้อ ก. และ ข. ดังกล่าวแล้ว

ง. ภาพผนังในสถูปวัดพระศรีสรรเพชญ์ อยุธยา
มีภาพเขียนศิษย์ของพระพุทธเจ้ายืนถือดอกบัวอยู่ในท่า
ถวายนามเคารพ ภาพทั้งหมดเป็นภาพแบบเดียวกัน
หมดไม่แสดงความรู้สึกแต่อย่างใด แต่สิ่งที่แปลกประ-

ตลาดของภาพนักคอมมิวนิสต์และคอมมิวนิสต์ สำหรับสตรีใช้ใช้สีเหลือง สีแดง น้ำเงินแก่หรือสีดำ

จ. ภาพผนังในโบสถ์วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี เป็นภาพเขียนเทวดา หรือเทพยดามุม นึ่งคุกเข่าทำ ความเคารพพระพุทธเจ้า ซึ่งการจัดภาพแบบนี้ ได้นำ มาใช้ในโบสถ์หลายแห่งในกรุงเทพฯ สำหรับวิธีนี้และ พนมมือนั้นนับว่าเป็นแบบของไทยจริง ลักษณะของ ภาพไม่มีแบบอิทธิพลอื่นใดปนอยู่เลย การออกแบบรูป และเครื่องประดับสวยงามน่าประหลาดยิ่ง นอกจากนี้ ภาพเหล่านี้แล้ว ก็ยังมีภาพเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือภาพนิยายที่ลึกลับ มีภาพมนุษย์เทพเจ้า ยักษ์ มารต่าง ๆ ซึ่งเขียนให้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

ฉ. ภาพผนัง ที่วิหารหลวงวัดบรมธาตุ จ. อยุธยา เป็นภาพแสดงเรื่อง สังข์ทอง ลักษณะของภาพ เป็นภาพที่เขียนแสดงชีวิตจริง ประดิษฐ์ขึ้นตามประเพณีของชนทางภาคเหนือ และยังมีภาพพระพุทธเจ้า ตอนตรัสรู้ก็ด้วย

นอกจากนี้ยังมีภาพผนังที่อื่น ๆ อีก เช่น วัดพุทธไสยาสน์ จ. ชัยภูมิ วัดเกาะแก้วสุทธาวาส จ. เพชรบุรี ภาพในหอเขียนวังสราญนัฏกาด (เดิมอยู่ที่วัดบ้านกวด อ. บางปะอิน จ. ชัยภูมิ) และเป็นที่น่าสนใจว่า การเขียนแบบมองจากที่สูงที่เรียกว่า Bird's eye view อันเป็นแบบจีน ก็เริ่มมีมาเมื่อศิลปในการเขียนภาพของสมัยอยุธยาแล้ว

๔. สมัยธนบุรี จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ของสมัยธนบุรีมีได้กล่าวถึงเลย เพราะมีระยะ ๑๕ ปีเท่านั้น ไม่ได้สร้างอะไรไว้ แต่จิตรกรรมไทยก็ยังมีภาพไตรภูมิ ซึ่งแสดงถึงโลกทั้ง ๓ คือสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรก ปัจจุบันนี้ภาพจิตรกรรมไทย ในสมุดไตรภูมิของสมัยธนบุรี เก็บรักษาไว้ในพระที่นั่ง ศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๕. สมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อเริ่มตั้งเมืองหลวงขึ้นที่กรุงเทพฯ นี้ ก็ได้มีการสร้างวัดขึ้นมากมาย และมีหลายวัดที่ตกแต่งด้วยภาพผนัง เข้าใจว่าศิลปินสมัย

ชยอุษาได้มาทำงานในกรุงเทพฯ ซึ่งได้มีโรงเรียนทางการเขียนภาพที่สำคัญมากแห่งหนึ่งประมาณ ๗๐ ปีก็ได้ผลิตภาพผนังที่สวยงามมากมาย แต่ในตอนสมัยหลัง ๆ ผนังภาพผนังของไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปมาก คือได้รับอิทธิพลตะวันตกนั่นเอง

กลุ่มนักเขียนของสมัยรัตนโกสินทร์ มีอิทธิพลเหมือนนักเขียนของไทยทั้งหมด ซึ่งเราอาจจะเรียกสมัยนี้ได้ว่าเป็นสมัยสูงสุด (Classic) ของการเขียนภาพทีเดียว ภาพผนังของพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ วัดสุทัศน์ฯ วัดสุวรรณารามและ ฯลฯ เหล่านี้ เราอาจจะแยกออกเป็นแบบที่แตกต่างกัน & แบบตามแต่เรื่องราวดังนี้

๑. แบบที่เกี่ยวกับเรื่องเทวดา เรื่องเทพนิยาย ลึกลับ และเรื่องของบุคคลในราชวงศ์ ซึ่งทำได้อย่างดี แต่ยังไม่มีการแสดงความรู้สึกในหน้า ความหมายของกิริยาท่าทาง แสดงโดยใช้ท่าทางและภาษาใบ้

๒. แบบที่เกี่ยวกับชีวิตละครของรามเกียรติ์ หน้าของตัวละครแสดงความรู้สึกของท่าทางออกมา

ภาพของโบสถ์พระเชตุพน พระนคร เป็นโครงการไปรษณีย์ต้นแบบ

๓. แบบที่เกี่ยวกับ นักพจนานุกรมเกี่ยวกับพจนานุกรม และบุคคลชั้นสูง มีความแตกต่างกันตามแต่ยศศักดิ์

๔. แบบที่เกี่ยวกับคนธรรมดาสามัญ ในการเขียนแบบนี้ เป็นการเขียนชีวิตความเป็นจริงของคนไทย มีตลกขบขัน ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยที่แท้จริงของคนไทย

๕. แบบที่เกี่ยวกับชากรรกร เป็นแบบที่แสดงชีวิตจริงเช่นกัน ศิลปินได้ลงโทษมนุษย์อย่างรุนแรงที่สุดตามที่จะคิดคำนึงได้

เกี่ยวกับการจัดภาพของภาพผนังทั้ง ๕ แบบดังกล่าวแล้วนั้นอาจแบ่งได้เป็น ๓ แบบใหญ่ๆคือ

แบบที่ ๑ ได้แก่ภาพผนังของพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ คือตั้งแต่ฝาผนังส่วนล่างขึ้นไปจนถึงสุดหน้าต่างเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทางศาสนา ส่วนบนแบ่งออกเป็น ๓, ๔ หรือ ๕ กลุ่ม ซึ่งเป็นภาพอยู่ในระดับตา หรือเรียงอยู่ในระดับเดียวกัน เป็นภาพกำลังคุกเข่าถวายความเคารพต่อพระเจ้าต่างๆ

แบบที่ ๒ ได้แก่ภาพผนังวัดสุทัศนดาราม ส่วน

ล่างเหมือนแบบที่ ๓ และส่วนบนก็มีภาพทุกเข้าเช่นเดียวกัน ซึ่งอยู่ที่ผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ส่วนผนังด้านหน้าของพระพุทธรูป เป็นภาพผนังซึ่งแสดงถึงเรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้าชนะมาร ส่วนผนังด้านหลังพระพุทธรูป เป็นภาพความคิดเรื่องสวรรค์ มีเทวดาอยู่ส่วนบน และมีส่วนล่างเป็นนรก

แบบที่ ๓ ได้แก่ภาพผนังที่วัดสุทัศน์ ซึ่งเขียนภาพหลายๆ เรื่องบนผนังของโบสถ์

นอกจากภาพผนังที่กล่าวแล้วนี้ ยังมีภาพผนังอื่นๆตามที่แตกต่างกัน เช่น ที่วัดสุวรรณาราม ธนบุรี วัดสุวรรณดาราม อโยธยา วัดใหญ่อินทวาราม ชลบุรี วัดราชบูรณะ พิษณุโลก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนฯ พระนคร เป็นต้น และสมัยรัตนโกสินทร์นี้ยังรวมถึงภาพผนังของวัดทางภาคเหนือด้วย เช่นที่วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ วัดภูมินทร์ จ. น่าน เป็นต้น

๖. สมัยรัฐธรรมนูญ หรือสมัยปัจจุบัน ยังไม่ปรากฏว่า มีภาพผนังที่ศิลปินเขียนขึ้นเพื่อคุณค่าทาง

คิดปะจริงๆเลย แต่ก็ยังมีจิตรกร หรือศิลปินบางคน
 ได้คิดเขียนภาพไทยสมัยใหม่ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่ง
 ว่า ภาพไทยแบบพนักฉบับตนเอง เมื่อมีการแสดงศิลป
 กรรมแห่งชาติ หรือของสมาคมศิลปกรรม หรือของ
 จิตรกรบางคนก็มักจะมีภาพไทยแบบนี้ทุกครั้ง จึงกล้า
 กล่าวได้ว่า ภาพไทยของเราก็น่าจะกลับมาอีกครั้งหนึ่ง
 หลังจากที่ไม่มีผู้สนใจเสียหลายปีทีเดียว.